

SALNAMELERDE GİRESUN'UN SOSYAL VE DİNİ YAPISI 1869-1905

***SOCIAL AND RELIGIOUS STRUCTURE OF GİRESUN IN SALNAMES
(YEARBOOKS) 1869-1905***

***РЕЛИГИОЗНАЯ И ОБЩЕСТВЕННАЯ СТРУКТУРА ГИРЕСУНА ПО
ОСМАНСКИМ ЕЖЕГОДНИКАМ***

Doç. Dr. Davut KILIÇ*

İbrahim TOPAL**

ÖZET

Bu çalışmada Trabzon Vilayet Salnameleri ve Maarif Salnamelerinde, Giresun Kazası ile ilgili bilgiler derlenip ilmi bir disiplin içerisinde tasnif edilerek, kaza ve bağlı nahiyelerin belirtilen tarih aralığındaki sosyal ve dini yapısı analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Giresun, sosyal yapı, dini yapı, Hristiyan, Müslüman.

ABSTRACT

Throughout this study, the data related with the district of Giresun in Trabzon Provincial and Maarif (Educational) Salnames has been gathered and classified in a scientific approach. The social and religious structure of the district in question and its nearby towns during the period has been assessed based on the data from the mentioned resources.

Key Words:

Giresun, social structure, religious structure, Christian, Muslim

РЕЗЮМЕ

В статье по методам научных дисциплин собраны и классифицированы данные Гиресунского уезда. Эти данные имеются в Османских обыкновенных и просветительных ежегодниках. Проанализирована общественная и религиозная структура в промежутках истории указанного уезда и его районов.

Ключевые Слова:

Гиресун, общественная структура, религиозная структура, христиане, мусульмане.

---

* Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi - Elazığ / TÜRKİYE

** Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi - Elazığ / TÜRKİYE

Salnamelere göre Giresun'un ismi Yunancada kiraz manasına gelen "Kerasus"dan gelmektedir (T. 1313: 226). Giresun'un kuruluşu tarihin ilk dönemlerine kadar gider. Sinop'ta hüküm süren Rumlar tarafından Ordu Kasabasındaki yerleşik ahaliden bir kısmının yöreye iskân edilmesiyle kurulmuştur. Bir ara Büyük İskender'in hâkimiyeti altına giren bölgeyi, Karadeniz hâkimi Mitridat'ın oğlu Farnaki, ele geçirmiş ve kendi ismine izafeten yöreye "Farnakiya" adını vermiştir. Bir müddet sonra bölge Romalıların eline geçmiş, Romalı General Lukulus, buradan Roma'ya kiraz fidanları göndermiştir. Bundan böyle yöre kiraz manasına gelen "Kerasus" ismiyle anılmaya başlanmıştır (T. 1313: 227). Daha sonraları bölgedeki yüksek ticaretten istifade etmek maksadıyla bir kısım Cenevizliler Giresun'a gelmişlerdir. İstanbul'un fethinden yedi sene sonra¹ Giresun Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır (T. 1313: 228).

Giresun; Trabzon'un elli beş mil Batı tarafında Giresun namıyla anılan kazanın merkezidir. Trabzon Vilayetinin genelinde olduğu gibi Giresun Kazasının arazisi de dağlık ve engebelidir. Sahile yakın olan yerler daha nemli olup iklimi ise diğer sahil kasabalarından farklı değildir. Kışları genelde ılık geçer, yaz mevsiminde sıcaklık 30-37 derece civarındadır (T. 1322: 130). Giresun'da dağlar, kayalıklar, dereler her taraf yeşildir (T. 1320: 179).

Giresun'un akarsuları ise Aksu Irmağı Karagöl Dağından çıkarak Giresun civarında denize dökülür (T. 1320: 64). Akköy Nahiyesinin yaylaklarından çıkan Pazarsuyu Nehri, Bulancak'a bir saatlik mesafede denize ulaşır. Yine aynı yöreden neşet eden Batlama Nehir ise Giresun'da denize dökülmektedir (T. 1286: 103; T. 1288: 163; T. 1289: 162).

Giresun, Trabzon Vilayetinin Samsun'dan sonra en önemli iskelelerindedir. Her hafta çeşitli posta vapurlarından başka birçok yük vapurları ve yelkenli gemiler de limana uğrar.² Giresun, Karahisar-ı Şarki Sancağıyla Kemah ve bölgedeki diğer yerlerin iskelesi durumundadır (T. 1313: 229; T. 1322: 84).

A. GİRESUN'DA SOSYAL YAPI

Giresun, Trabzon Vilayetine bağlı kazalar arasında yer alır (T. 1320: 361; T. 1321: 501). Giresun'a bağlı Akköy, Piraziz ve Keşap olmak üzere 3 nahiyesi vardır. Kaza ve nahiyelerinde toplam 14 mahalle mevcuttur. Bunlara bağlı köy sayısı ise 140'dır (T. 1305: 173; T. 1309: 174; T. 1311: 180; T. 1313: 166). Daha sonra buna Kurık'ında eklenmesiyle nahiye sayısı dörde çıkacaktır. Giresun, Trabzon Vilayeti içerisinde zenginlik ve imar noktasında en iyi durumdadır. Kazanın imarında Belediye Reisi Kaptan Yorgi Paşa'nın onsekiz yıllık mesaisiyle yıldan yıla gelişen caddeler, umumi bahçeler ve çeşmeler Giresun'u daha mamur hale getirmiştir (T. 1322: 129 vd).

Vilayet genelinde hâkim dil Türkçedir. Bununla beraber Çerkezler, Gürcüler, Rumlar ve Ermeniler aralarında kendi lisanlarını konuşur (T. 1313: 102).

1. Yerel Yöneticiler

Giresun Kazasında 1869-1905 yılları aralığında görev yapan Kaymakam, Naib/Kadı ve Malmüdürleri şunlardır: 1869/70³ yılında Kaymakam Osman Bey, Naib Feyzullah Efendi ve Malmüdürü Hafız Hıfzı Efendi'dir (T. 1286: 39). 1870/71 yılında Kaymakam Muin Bey, Naib Mehmet Sırrı Efendi ve Malmüdürü Ahmet Bey'dir (T. 1287: 36). 1871/72 yılında Kaymakam Muin Bey, Naib Hacı Sıtkı Efendi, ve Malmüdürü Ahmet Bey'dir (T. 1288: 42). 1872/73 yılında Kaymakam İbrahim Bey, Naib Ahmet Necip Efendi ve Malmüdürü Ahmet Bey'dir (T. 1289: 41). 1873/74 yılında Kaymakam Osman Nuri Efendi, Naib Ahmet Tevfik Efendi ve Malmüdürü Ahmet Tevfik Bey'dir (T. 1290: 41). 1874/75 yılında Kaymakam Pertev Efendi, Naib Ahmet Tevfik Efendi ve Malmüdürü Ahmet Refet Efendi'dir (T. 1291: 41). 1875-1877 yılları arasında yer alan salnamelerde her nedense kazanın yöneticileri zikredilmemiştir. 1878/79 yılına gelindiğinde ise Kaymakam Osman Nuri Ağa, Naib Mehmet Efendi ve Malmüdürü Rasim Efendi'dir (T. 1296: 71). 1880/81 yılında Kaymakam Tahir Bey, Naib Mehmet Şükrü Efendi ve Malmüdürü İbrahim Edhem Efendi'dir (T. 1298: 60). Yine 1887/88 yılında neşredilen salnamede kaza yöneticilerinin isimleri zikredilmemiştir. 1891/92 yılında ise Kaymakam Bekir Paşa, Naib Fevzi Efendi ve Malmüdürü Salih Efendi'dir (T. 1309: 221). 1893/94 yılında Kaymakam Ali Nevzat Bey, Naib Mehmet Emin Efendi ve Malmüdürü Salih Efendi'dir (T. 1311: 231). 1895/96 yılında Kaymakam Ali Nevzat Bey, Naib Mehmet Emin Efendi ve Malmüdürü Salim Efendi'dir (T. 1313: 222). 1898/99 yılında Kaymakam Hafız İbrahim Lütfi Efendi, Naib Yakup Sabri Efendi ve Malmüdürü Hasan Hüsnü Efendi'dir (T. 1316: 301). 1900/01 ve 1901/02 yılları arasında Kaymakam Mehmet Ziya Bey, Naib Ahmet Sait Efendi ve Malmüdürü Hasan Hüsnü Efendi'dir (T. 1318: 180; T. 1319: 111). 1902/03 ve 1903/04 yılları arasında Kaymakam Mehmet Ziya Bey, Naib Ali Rıza Efendi ve Malmüdürü Hasan Hüsnü Efendi'dir (T. 1320: 171; T. 1321: 353). 1904/05 yılında yayımlanan son salnamede ise Kaymakam İbrahim Halil Paşa, Naib Vehip Efendi ve Malmüdürü Hasan Hüsnü Efendi'dir (T. 1322: 293 vd).

Her ne kadar 1875-1877 yılları arasında ve 1887/88 yılında neşredilen salnamelerde Giresun'daki yöneticilerin isimleri zikredilmediğinden dolayı bilinmese de yukarıda isimlerini saydığımız yöneticilerden de anlaşıldığı üzere Giresun'da devleti temsil eden kurumların başında yöneticiler hiçbir zaman eksik olmamıştır. Bu da Giresun'un, Trabzon Vilayeti içerisindeki önemini göstermektedir.

2. Konsolos ve Konsolos Vekilleri

1871/72 ve 1873/74 yıllarında Giresun'da, Rusya adına görev yapan Konsolos Vekili Mösyö Kipriyoti ve Mösyö Giriyonu'dir (T. 1288: 67; T. 1290: 61). 1878/79 ve 1880/81 yıllarında ise Avusturya Devleti adına Konsolos Vekili olarak Mösyö Sasu görevdedir (T. 1296: 112; T. 1298: 129). 1891/92 ve

1893/94 yıllarında Avusturya ve Macaristan Konsolos Memuru Mösyö Papadopulo, Fransa Konsolosu Mösyö Gaspar Cena, Rusya Konsolos vekili Mösyö Kolaro ülkeleri adına görev yapmışlardır (T. 1309: 291 vd; T. 1311: 232 vd). 1895/96 ve 1898/99 yıllarında ise Fransa Konsolosu hariç bir öncekilerinin görevlerine devam ettiği kayıtlardan anlaşılmaktadır (T. 1313: 303; T. 1316: 282). 1900/01 yılında ise Giresun'da Avusturya Macaristan Konsolosu Mösyö Papadopulo, Rusya Devleti Konsolos Vekili Mösyö Kolaro, İtalya Devleti Konsolos Memuru Mösyö Petrocna'dır (T. 1318: 166). 1901/02 ve 1902/03 tarihlerinde Avusturya Macaristan Konsolosu Mösyö Papadopulo, Rusya Devleti Konsolos Vekili Mösyö Kolaro, İtalya Devleti Konsolos Memuru Mösyö Tomiçna ülkeleri adına Giresun'da görev yapmaktadır (T. 1319: 113; T. 1320: 174). 1904/05 yılında da Rusya Devleti Konsolosu Mösyö Nikola Kolaro, aynı zamanda Fransa Hükümetinin Konsolos Memurluğunu da uhdesine alarak, Avusturya Macaristan Devleti Konsolosu Mösyö Rujani, İtalya Devleti Konsolos Memuru Mösyö Tomiçna temsil ettikleri devletler adına Giresun'da görev başındadır (T. 1322: 298 vd). Söz konusu emperyal devletlerin uzun yıllar temsilciler açarak bölgede bulunmaları, Trabzon ve Samsun'dan sonra Giresun'un da Anadolu'ya açılan ticari ve lojistik açıdan, stratejik bir kapı olduğunu göstermektedir.

3. Vapur Acenteleri ve Yöneticileri

Tablo: 1 (Tablodaki bilgiler için bk., T. 1289: 81; T. 1290: 71; T. 1291: 72)

	Osmanlı Kumpanyası	Rusya Kumpanyası	Fransa Kumpanyası	Avusturya Kumpanyası
Giresun 1872/73	Haçador,	Kiryoti,	Mayor	Mosis
Giresun 1873/74	Mösyö Suzgicil	Mösyö Kebrboti	Mösyö Anrimayor	Somunciyan
Giresun 1874/75	Artin Efendi	Mösyö İkili	Mösyö Anrimayor	Mosis Ağa

1901/02 yılına gelindiğinde Giresun'da bulunan Vapur Acente sayıları % 100 artış göstermiştir. Bunlar: İdare-i Mahsusa Acentesi Hüseyin Efendi, Rus Kumpanyası Acentesi Aleksandır Kibriyoni, Loyd Nemçe Kumpanyası Acentesi Evyani Papadopulo, Fransız Mesajeri Kumpanyası Acentesi Tomiçna, Fransız Pake Kumpanyası Acentesi Misak Felisyan, Yunan Kumpanyası Acentesi Yorgi Pisani, İtalya Kumpanyası Acentesi Etuvar Piraçto ve Alman Kumpanyası Acentesi Huştraser olmak üzere 8 acente bulunmaktadır (T. 1319: 113). 1903/04 tarihli kayıtlarda ise İtalya Kumpanyası Acentesi Mösyö Toma Cina'nın dışında diğer kumpanya görevlilerinin vazifelerine devam ettikleri belgelerden anlaşılmaktadır (T. 1321: 357). Bu kadar acentenin Giresun limanında görev yapması bize deniz yoluyla taşınan mal ve yolcu sayısının potansiyel olarak ne kadar yüksek olduğunu da göstermektedir.

Giresun Limanında yapılan ihracat ve ithalata gelince 1897 yılında yapılan ihracat toplamı 20.594.640 kuruştur (T. 1319: 227). 1898 yılında yapılan ithalat ise 14.851.606 kuruştur (T. 1319: 226). 1898 yılında gerçekleştirilen ihracat rakamı ise 23.228.876 kuruştur (T. 1320: 331). 1899 yılında gerçekleştirilen ithalat rakamı 21.613.570 kuruştur (T. 1320: 330). 1900 yılına gelindiğinde ise yapılan ithalat toplamı 22.028.660 kuruş, aynı yıl içerisinde gerçekleştirilen ihracat toplamı da 23.681.308 kuruş olarak gözükmektedir (T. 1322: 420 vd). Bu rakamlardan da anlaşıldığı üzere her dönem Giresun Kazasında yapılan ihracatın fazlalığı dikkat çekmektedir.

4. Yerüstü ve Yeraltı Zenginlikleri

Giresun Kazasında ziraata elverişli çok az düz arazi vardır. Bölgede çok miktarda fındık yetişir. Sivri ve tombul olmak üzere iki çeşittir. Diğer yerlerde yetişen fındıkların hepsinden kıymet ve lezzet bakımından üstündür. Kazada yetişen mahsuller arasında ilk sırayı fındık alır. Sahilde en ziyade pirinç, mısır, iç taraflarda ise biraz buğday, arpa, fasulye, nohut ve bakla gibi şeyler ekilir. Bölgede meyve ağaçları boldur.⁴ Yükseklerde geniş yayla, meralar ve ormanlar⁵ olduğundan hayvancılık yapılır.⁶ Hayvancılıktan elde edilen tereyağı, peynir, balmumu, yapağı, keçi kılı ve deri gibi mahsullerden her sene bir miktar ihraç edilir (T. 1320: 179).

Giresun'da kara keten bezi ve peşkir dokunarak çeşitli vilayet ve kasabalara satılır. Kuyumculuk, bakırcılık gibi sanayi dalları da işletilmektedir (T. 1296: 186; T. 1305: 244; T. 1311: 235 vd). Giresun'da marangoz, bakırcı, demirci ve taşçı ustası çoktur. Güzel gümüş çatal ve bıçak takımlarının üretimiyle birlikte (T. 1322: 212), kayık ve sandal da imal edilir (T. 1316: 203; T. 1322: 215). Kurık Nahiyesinin Kulakkaya Mevkii'ndeki fabrikalarda bolca kereste imal edilerek dışarıya ihraç edilir. Bölge, kerestesi ve madenleriyle meşhurdur (T. 1321: 120 vd).

Giresun Kazasının yer altı zenginliklerinde ise Keşap Nahiyesinde sahilden üç saat kadar içerde Bedincek Köyünde zengin bir Kurşun madeni bulunmaktadır. Kazanın diğer bölgelerinde de Simli Kurşun, Bakır, Manganez, Demir ve sair madenler⁷ vardır (T. 1322: 85). Piraziz Nahiyesine bağlı Bozat Köyünde bol miktarda bulunan Simli Kurşun ve Bakır madenlerinin işletmesi Asithaneli Agop Solhanyan'a aittir (T. 1311: 165). Mezkûr kazanın Keşap nahiyesine bağlı Valid ve Yivdincik köylerinde bol miktarda bulunan Simli Kurşun ve Antimon madenlerinin işletmesi, Orman ve Madenler İdaresince Mösyö Zarifi'ye verilmiştir (T. 1305: 154 vd; T. 1311: 166). Keşap Nahiyesine bağlı Çivriz Köyünde bir kıta Simli Kurşun madeninin işletme ruhsatı Avusturya tebaasından Mösyö Edvar Baraciotti'ye, Akköy Nahiyesine bağlı Ada Köyünde bir kıta Kurşun madeninin işletme ruhsatı Dersaadet'te Kirkor Yakutciyan'a, yine Akköy Nahiyesine bağlı Yaslıbağçe ve Yağmurca ile Keşap Nahiyesinin Baya köylerinde üç kıta Simli Kurşun madenleri Agop Solhanyan'a verilmiş ise de madenler işletmeye açılmadığından derecesi ve rezervi

bilinmemektedir (T. 1305: 154 vd; T. 1309: 159 vd; T. 1311: 168). Salnamelerden anlaşıldığı kadarıyla bölgeye ait yer altı kaynaklarının işletmesi tamamen gayrimüslimlerin elindedir.

5. Sosyal Hayatı Etkileyen Diğer Kamu ve Özel Tesisler

1871/72-1874/75 yılları arasında 968 hanenin ikamet ettiği Giresun'da sosyal hayatın gereklerinden olan 44 çeşme, 2 şadırvan, 65 oda, 3 hamam, 17 fırın, 10 han, 84 mağaza, 224 dükkân, 17 kahvehane ve 3 boyahane ile postane, gümrük, fener, karantina, hükümet konağı, karakol ve telgrafhane gibi kurumlar vardır (T. 1288: 104 vd; T. 1289: 102 vd; T. 1291: 90 vd).

1880/81 yılında yayımlanan salnamede ise Giresun ve nahiyelerinde bulunan sosyal mekânlar ayrıntılı olarak şöyle verilmiştir (T. 1298: 138 vd).

Tablo: 2

Yıl 1880/81	Çeşme	Değirmen	Oda	Hamam	Fırın	Han	Dükkân ve Mağaza	Kahvehane	Hane
Giresun K.	44	38	236	3	24	22	392	25	3730
Piraziz N.	...	28	26	..	8	..	62	1	1481
Keşap N.	9	14	23	..	196	1	110	3	3241
Akköy N.	3	52	26	..	98	1	175	21	2311
Toplam	56	132	311	3	326	24	739	50	10763

Yukarıda vermiş olduğumuz bilgileri Tablo 2'deki verilerle kıyasladığımızda aradan geçen 6 yıl gibi bir zamanda şehrin hane sayısı çokta mümkün olmamakla birlikte ortalama % 300'ün üzerinde bir artış göstermiş, buna paralel olarak sosyal ihtiyaçları karşılayan kurum sayıları da haliyle artmıştır. Diğer taraftan Giresun'un nahiyelerinden en büyüğü 3241 hane ile Keşap, ondan sonra 2311 hane ile Akköy ve 1481 hane ile de Piraziz olduğu gözlenmektedir. Bu rakamlara 3730 hane ile Giresun'u da ilave ettiğimiz zaman kaza ve nahiyelerin toplamında 10763 haneyi bulmaktadır.

Tablo: 3 (Tablodaki bilgiler için bk., T. 1320: 178; T. 1321: 249)

S. Değir.	Lokanta	Hotel	Hamam	Fırın	Gazino	Han	Eczane	Fabrika	Mağaza	Dükkân	Kahveh.	Meyhane	Hane
33	5	3	3	42	11	18	4	3	278	387	89	14	4854
195	5	3	5	73	12	24	4	3	313	746	142	24	14816

1902/03 ve 1903/04 tarihli kayıtlarda yukarıda sayılanların dışında Giresun Kazasında 1 hükümet dairesi, 1 dayre-i askeriye, 1 hastane, 1'de hapishane vardır.

Tablo 3'e bakıldığında 1902/03 yılına gelinceye kadar, aradan geçen 11 yılda Giresun Kazasında hane sayısı 3730'dan 4854'e çıkmıştır. Yine aynı şekilde Giresun ve nahiyelerinin toplamda 10763 olan hane sayısı, 1903/04 yılında 14816'ya ulaşmıştır. Hane sayısındaki bu artışla birlikte diğer kurum ve alışveriş yerlerinin de sayıları bir hayli yükselmiştir. Bunun yanı sıra tablo 2'de yer almayan fabrika, eczane, otel ve lokanta gibi kuruluşların artık Giresun'da işletmeye açıldığı kayıtlarda görülmektedir. Bu durum ekonomik anlamda gelişen bir Giresun'un aynı zamanda diğer vilayet ve kazalardan da göç aldığını bize işaret etmektedir. Bu cümleden olarak Giresun Kazasının nahiyeleriyle birlikte istikrarlı bir şekilde büyüyüp geliştiğini söylemek mümkündür.

6. Müslim ve Gayrimüslim Okullar

a. Müslim Mektepleri

Tablo: 4 (Tablodaki bilgiler için bk., T. 1286: 70 vd.)

Yıl: 1286-1869/70					
Kz. ve Nahiyeye	İlmiye Mdrs.	Ö. Sy.	Müderris	Sıbyan Mekt.	
				Ö. Sy.	Mk. Sy.
Giresun K.	15	215	11	1265	42
Keşap N.	5	166	4	1372	45
Akköy N.	7	481	7	1934	56
Toplam			22	4571	143

Tablo 4'de görüldüğü gibi Giresun ve bağlı nahiyelerinde 4571 öğrenci, 143 Sıbyan Mektebinde öğrenim görürken, 22 hocayı bünyesinde bulunduran 27 İlmiye Medresesinde 862 öğrenci öğrenimine devam etmektedir.

Tablo: 5 (Tablodaki bilgiler için bk., T. 1298: 138 vd.)

Yıl	Medrese	Sıbyan Mekt
1880/81		
Giresun K.	2	10
Piraziz N.	4	4
Keşap N.	4	23
Akköy N.	4	30
Toplam	14	67

Tablo 5'i bir önceki tablo ile kıyasladığımız zaman Piraziz'inde tablo 4'de gösterilmemesine rağmen, Giresun ve bağlı nahiyelerinde hem Sıbyan Mektep sayısında hem de Medrese sayısında % 50'nin üzerinde düşüşler olduğu görülmektedir.

1891/92-1895/96 yılları arasında Giresun Mekteb-i Rüştîyesinde; Muallim-i evvel Ali Rıza Efendi, Mulallim-i Sani ve Sülüs Muallimi Hüseyin

Vasfi Efendi, Hatt-ı Rika Muallimi Mehmet Talat Efendi eğitim ve öğretimi yürütmektedir (T. 1309: 223; T. 1311: 233; T. 1313: 224). 1898/99 tarihinde ise Muallim Mehmet Talat Efendinin yerine Mullim-i Salis Hafız Mahmut Efendi göreve gelmiştir (T. 1316: 302). 1902/03 yılına gelindiğinde ise Giresun Kazası genelinde 39 Medrese mevcutken (T. 1320: 178), bu rakam 1903/04 yılında 62 Medreseye ulaşmıştır. Bir başka önemli rakamda Tablo 4’de gördüğümüz Sıbyan Mekteplerinin yerini alan Mekteb-i İptidailerin sayısı da 134’e çıkarak tekrar yükselmiştir (T. 1321: 249). Aynı salnamenin başka bir bölümünde ise Giresun Mekteb-i Rüştîyesinde görev yapan muallimlerden, Muallim-i Salis İsmail Hakkı Efendinin yerine Muallim-i Salis Eşref Efendinin getirildiği bir de Hüsn-ü Hat Muallimi Hüseyin Efendinin kadroya ilave edildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır (T. 1321: 357). Diğer salnamelerden elde ettiğimiz bilgiler ışığında tablo 5’deki rakamlara tekrar bakıldığında buradaki verilerin çokta sıhhatli olmadığını söyleyebiliriz.

Neşredilen Maarif Salnamelerinde ise Giresun Kazasına bağlı Akköy Nahiyesinde bulunan Mekteb-i Rüştîyede, Muallim ve Hat Muallimi İhsan Efendinin nezaretinde 65 talebe ile 1 hizmetli görev yapmaktadır (M. 1316: 1107). 1899/00 yılında ise yine aynı hocanın eşliğinde talebe sayısı 41’e inmiştir. Ayrıca Giresun Mekteb-i Rüştîyesinde Muallim-i Evvel Ali Rıza Efendi, Muallim-i Sani Hüseyin Vasfi Efendi, Muallim-i Salis İsmail Hakkı Efendi, Hüsn-ü Hat Muallimi Vasfi Efendi’nin nezaretinde 83 talebe vardır (M. 1317: 1288). 1901/02 yılında öğretmen kadrosunu aynen koruyan mektepte öğrenci sayısı 109’a çıkmıştır (M. 1319: 712). 1903/04 yılına gelindiğinde ise yine öğretmen ve hizmetli kadrosunu aynen koruyan okul da öğrenci sayısı 102’ye inmiştir (M. 1321: 600). 1903/04 yılında yayınlanan Maarif Salnamesindeki kayıtlara göre de Giresun merkezde; Müderris Müftü Efendinin 61, Müderris İbrahim Efendinin 67, Müderris İbrahim Efendinin 35, Müderris Mehmet Efendinin de 25 talebesi olmak üzere toplam 188 talebe mevcuttur (M. 1321: 605).

Ayrıca Giresun’da Sultan Selim Camii Şerifinde Müderris İsmail Efendinin kurmuş olduğu 690 kitaplı bir de kütüphane vardır (M. 1316: 1114 vd; M. 1317: 1300 vd; M. 1321: 608 vd).

b. Gayrimüslim Mektepleri

Tablo: 6 (Tablodaki bilgiler için bk., T. 1286: 70 vd).

Yıl: 1286-1869/70						
Kz. ve Nahiye	Sıbyan Mekt.					
	Katolik Mk.		Ermeni Mk.		Rum Mk.	
	Ö. Sy.	Mk. Sy.	Ö. Sy.	Mk. Sy.	Ö. Sy.	Mk. Sy.

Giresun K.	...	...	...	1	269	6
Keşap N.	...	...	...	...	46	2
Akköy N.	...	...	4	1	269	12
Toplam			4	2	584	20

Tablo 6’da görüldüğü gibi Giresun merkez ve Akköy Nahiyesinde olmak üzere iki Ermeni Sıbyan Mektebi ile birlikte Giresun ve nahiyelerinde bulunan Rumlara ait 20 Sıbyan Mektebinde 548 öğrenci öğrenim görmektedir.

1898/99 yılında Giresun’da Ermeni Katolik Cemaatine ait Mekteb-i Rüştüye de 18 Kız öğrenci, Rum Ortodoks Cemaatine ait Rüştüye de ise 699 Erkek öğrenci ile 17 Kız öğrenci vardır (M. 1316: 113 vd). 1899/00 yılına gelindiğinde Ermeni Katolik Cemaatine ait Mekteb-i Rüştüye de okuyan öğrenci sayısı, bir önceki yılda kız öğrencilere eğitim verirken bu sene 28 erkek öğrenciye eğitim verdiği kayıtlara geçirilmiştir. Rum Ortodoks Cemaatine ait Mekteb-i Rüştüye de okuyan öğrenci sayısı ise geçen yıla oranla biraz gerileyerek 576 erkek ve 35 kız öğrenci olmuştur (M. 1317: 1298 vd). 1901/02 yılında ise kayıtlara bakıldığında Ermeni Katolik Cemaatine ait Mekteb-i Rüştüye de okuyan öğrenci sayısı bu seferde geçen yıla oranla tam tersine 22 kız öğrenci olarak yazılmıştır. Rum Ortodoks Cemaatine ait Rüştüye Mektebinde okuyan öğrenci sayısı ise geçen yıla oranla biraz daha gerileyerek 504 erkek öğrenci ve 32 kız öğrenci olmak üzere toplam 536 olarak kayıtlara geçmiştir (M. 1319: 722 vd). **1903/04 yılında ise** Ermeni Katolik Cemaatine ait Mekteb-i Rüştüye de okuyan öğrenci sayısı 57 kız öğrenci olarak kayıt edilmiştir.⁸ Rum Ortodoks Cemaatine ait Rüştüye Mekteplerinde okuyan öğrenci sayısı ise geçen yıla oranla bu dönemde biraz artarak 585 erkek ve 35 kız öğrenci olmak üzere toplam 620 öğrenci olmuştur (M. 1321: 606 vd).

B. GİRESUN’DA DİNİ YAPI

Salnamelerde verilen bilgiye göre bölgenin dini tarihi ise şöyledir. MS. III. yüzyıla kadar bölge halkı putperesttir. Hz. İsa’nın havarilerinden Andreas bölgeye gelerek Hristiyanlığı ilk dönemlerden itibaren yaymıştır (T. 1321: 133 vd). Yörede Hristiyanlığı ilk kabul eden Rumlardır. Ermeniler ise bölgeye Trabzon şehrinin doğuya açılan bir kapı olmasından sonra gelişen ticaret sonucu gelmiştir. Fatih Sultan Mehmet’in Trabzon ve civarını fethiyle birlikte bölgedeki Türk ve Müslüman nüfus hızla artarak en büyük dini grubu⁹ oluşturmuştur (T. 1313: 99 vd).

1895/96 tarihli salnameye göre Trabzon Vilayetinde bulunan ahalinin büyük bir çoğunluğu Türk ve Lazlardan oluşmaktadır. Bunların dışında bir miktar da Çerkez ve Gürcülerden müteşekkil muhacirler vardır. Müslüman ahali Sünni ve Hanefî mezhebindedir. Hristiyanlar ise Rum Ortodoks, Ermenilerin büyük çoğunluğu Gregoryen, bir kısım Ermeni de Katolik ve Protestan mezheplerine mensuptur. Bölgede Yahudi yoktur (T. 1313: 99 vd; T. 1318: 67).

1. Dini Kurumlar

Tablo: 7 (Tablodaki bilgiler için bk., T. 1286: 70 vd).

Yıl: 1286-1869/70							
Kaza ve Nahiye	Cami	Mescit	İmam	Hatip	Tekke	Kilise	Rahip
Giresun K.	31	12	50	38	1	18	24
Keşap N.	38	2	7	29	1	4	6
Akköy N.	34	...	19	34	5	15	24
Toplam	103	14	76	101	7	37	54

Tablo 7'ye bakıldığında Giresun Kazasında Müslüman ahalî toplam 43 Cami ve Mescitte 50 İmam ve 38 Hatip'le dini vecibelerini yerine getirirken, Hristiyanlar da Rum ve Ermeni olduklarına bakılmaksızın 18 Kilisede 24 Rahip yönetiminde ibadetlerini ifa ettikleri anlaşılmaktadır. Giresun Kazası ve bağlı nahiyelerinde ise toplam 177 İmam ve Hatip, 117 Cami ve Mescitte, 54 Rahip de 37 Kilisede kendi cemaatlerine yönelik dini hizmet vermektedir. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde ise Giresun ve yöresinde Müslümanlara ait 117, Hristiyanlara ait 37 dini kurumun varlığından söz etmek mümkündür. Bunların dışında müdavimlerinin Müslüman ahalîden oluştuğu 7'de Tekke vardır.

1871/72-1874/75 yılları arasındaki kayıtlara bakıldığında dini kurum olarak Giresun merkezde 1 Türbe, 1 Tekke, 12 Cami ve Mescit, 1 Ermeni Kilisesi ve 5 adette Rum Kilisesi karşımıza çıkmaktadır (T. 1288: 104 vd; T. 1289: 102 vd; T. 1290: 88 vd; T. 1291: 90 vd). Ancak bu bilgiler Tekke ve Türbe sayısı dışında tablo 7'de vermiş olduğumuz rakamlarla çokta paralellik arz etmemektedir.

Tablo: 8 (Tablodaki bilgiler için bk., T. 1298: 138 vd).

Yıl	Türbe	Tekke	Camii ve Mescit	Kilise
1880/81				
Giresun K.	1	1	30	14
Piraziz N.	2	2	13	11
Keşap N.	1	..	37	6
Akköy N.	1	..	29	4
Toplam	5	3	109	35

Tablo 8'deki veriler bize Müslümanlara ait 109, Hristiyanlara ait 35 dini kurumun olduğunu göstermektedir. Bu bilgiler tablo 7'deki rakamlara daha yakındır. 1903/04 yılında yayımlanan dokümanda ise Giresun Kazası ve bağlı nahiyelerinde Müslümanlara ait dini kurumların sayısı 137'ye, Hristiyanlara ait dini kurumların sayısı da 53'e yükselmiş, Tekke sayısı da 16'ya ulaşmıştır (T. 1321: 249). Bu durum Müslüman ve Hristiyan ahalînin aynı coğrafyada dini

mabetleriyle birlikte iç içe nasıl büyüüp geliştiğini göstermesi açısından da önemli bir veridir.

2. Dini Kurumların Yöneticileri

a. Müslüman Yöneticiler

1869/70-1878/79 yılları arasında Müftü Hafız Talip Efendi (T. 1286: 39; T. 1291: 41; T. 1296: 71), 1880/81-1895/96 yılları arasında Müftü Mustafa Efendi (T. 1298: 60; T. 1313: 222) ve 1898-1905 yılları arasında Müftü Mustafa Asım Efendi (T. 1316: 301; T. 1322: 293 vd), 36 yıl boyunca Giresun Kazasının dini hayatına yön vermiş yöneticilerdir.

b. Hıristiyan Yöneticiler

Giresun Kazası ve bağlı nahiyeler, Trabzon merkez sancağına bağlı olduğu için gayrimüslim ruhani liderler Trabzon şehir merkezinde ikamet ederlerdi. 1887/88 ve 1891-1896 yıllarını kapsayan salnamelerde dinî dairelerin etki alanları şöyle belirlenmiştir:

Trabzon Rum Piskoposluğu; Hopa'dan başlayarak Tirebolu, Giresun, Ordu kazalarından oluşan Trabzon Sancağından ibaret olup Trabzon merkezden yönetilir.

Trabzon Ermeni Murahhaslığı ise Bafra hariç olmak üzere bütün Trabzon Vilayetini kapsar.

Trabzon Ermeni Katolik ruhani dairesinin etki alanı ise bütün Trabzon Vilayetiyle birlikte Merzifon ve Amasya taraflarını da içine alır (bk., T. 1305: 143 vd; T. 1311: 150; T. 1313: 153).

1870/71, 1871/72 yıllarında Trabzon ve çevresinden sorumlu Rum Metropolidi Kostandisyos Efendi, Ermeni Murahhas Vekili Aristakis Efendi ve Katolik Piskoposu Ohannes Gorigyan Efendi dini kurumların başındadır (T. 1287: 62; T. 1288: 68). 1872/73 yılında ruhani liderler Rum Metropolidi Kostandiyos, Ermeni Murahhas Vekili Matiyos ve Katolik Piskoposu Kirk'dir (T. 1289: 67). 1873/74 yılından itibaren 1878/79 yılına kadar Rum cemaati Giresun'da mukim Metropolit Vekili Hristo Efendi ve Ermeni Cemaati de yine Giresun'da ikamet eden Murahhasa Vekili Vendoğlu Haçi İsadör Efendi tarafından yönetilmiştir (T. 1290: 62; T. 1292: 79; T. 1294: 74; T. 1295: 82; T. 1296: 108 vd). 1900/01 yılına gelindiğinde Metropolit Vekili Hristo Simos Efendi, Ermeni Murahhasa Vekili Hudeşyan Efendi görevdedir (T. 1318: 180). 1901/02 yılındaki kayıtlarda ise Metropolit Simos Efendi görevine devam ederken Ermeni Murahhasa Vekili zikredilmemiştir (T. 1319: 111). 1902/03 tarihinde Trabzon Rum Metropolidi Serpiskopos Kostandiyos Efendi, Trabzon Ermeni Murahhasa Vekili Rahip Eznik Efendi görevlerini ifa ederken, Trabzon Ermeni Katolik Murahhaslığının da münhal bulunduğu kayıtlara geçmiştir (T. 1320: 161). 1902/03 ve 1903/04 yılları arasında Metropolid Vekili Divinisis Efendi'dir (T. 1320: 171; T. 1321: 353). 1904/05 yılında Metropolit Vekili Papa

Kirloş Efendi Giresun'da görev yapmıştır (T. 1322: 293 vd). 1902/03-1904/05 yılları arasında diğer cemaatlerin dini liderlerine kayıtlarda rastlanmamıştır.

3. Müslim-Gayrimüslim Nüfus

Tablo: 9 (Tablodaki bilgiler için bk., T. 1286: 64)

Yıl: 1286-1869/70									
Kaza ve Nah.	Köy	Hane			Erkek Nüfus				
		G. Msl	Müslim	Toplam	Kat	Erm	Rum	İslam	Top.
Giresun K.	35	679	1937	2616	.....	225	2866	6809	9900
Akköy N.	31	595	2042	2637	.....	38	1300	6556	7894
Keşap N.	31	206	1577	1783	.....	...	990	6376	7366
Toplam	97	1480	5556	7036	.....	263	5156	19741	25160

Yukarıdaki veriler 1869/70 yılının Giresun nahiyeleri ve bağlı köylerini içeren ilk nüfus bilgileridir. Tabloya genel olarak bakıldığında 1480 hane gayrimüslim, 5556 hane de Müslim olmak üzere toplam 7036 hane bulunmaktadır. Bu verilerden hareketle gayrimüslimlerin toplam nüfusu, oluşturdukları hane sayısına bölüldüğünde hane başına düşen erkek sayısı 3,66'dır. Aynı şekilde Müslümanlarda ise hane başına düşen erkek sayısı 3,55'dir.

Osmanlı'da nüfus üzerine çalışan pek çok araştırmacının yaptığı gibi bizde yetişkin kadınların sayılmadığı dönemlerde, yaklaşık olarak kadın nüfusu bulmak için erkek nüfusu iki ile çarparak sonuca gitmeye çalışacağız. Buna göre ilk salnamede çocuklar hariç, Giresun ve nahiyelerinde 526 Ermeni, 10312 Rum olmak üzere toplam 10838 yetişkin Hristiyan kadın ve erkek yaşamaktadır. Yine aynı yöntemle hesapladığımızda Müslüman kadın ve erkeklerin oluşturduğu yetişkin nüfus ise 39482'dir. Buna göre Giresun Kazası sınırları içerisinde çocuklar hariç toplam 50320 yetişkin nüfus vardır.

Tablo: 10 (Tablodaki bilgiler için bk., T. 1287: 88 vd)

Yıl: 1287-1870/71												
K ve N	Köy	Mh	Hane					Erkek Nüfus				
			Rum	Er.	Kt.	İsl.	Top.	Rum	Erm.	Kt.	İslam	Top.
Gir K.	29	5	609	70	...	1617	2296	2297	225	....	6115	8637
Ak N.	33	...	580	...	...	1990	2570	1979	...	....	7969	9948
Kş N.	31	...	205	...	...	1561	1766	920	...	....	6633	7553
Ku N.	14	...	100	...	...	205	305	430	...	....	861	1291
Top.	107	5	1494	70	...	5373		5626	225	....	21578	

1871-1873 tarihleri arasındaki salnamelerde de yukarıdaki bilgiler aynen tekrar edilmiştir (bk., T. 1288: 96 vd; T. 1289: 94 vd; T. 1290: 82 vd). 1874/75 tarihli salnamede ise yine aynı bilgiler tekrar edilmekle birlikte Kurık Nahiyesi gerek Giresun Kazasından ayrıldığından gerekse sehven unutulduğundan tabloda yer almamıştır (T. 1291: 84).

Tablo 10'a bakıldığında; Giresun Kazası genelinde gayrimüslim erkeklerin toplam nüfusu hane başına bölündüğünde ortalama 3,74 erkek nüfusa tekâmül eder. Aynı işlemi 5373 Müslüman hanesine de uyguladığımız zaman ortalama erkek sayısı 4,01'dir. Daha önce de söylediğimiz gibi mevcut nüfusa yetişkin kadın nüfusu da ilave etmek için erkek nüfusu iki ile çarptığımızda 450 Ermeni, 11252 Rum olmak üzere toplam Hristiyan nüfus 11702'ye çıkar. Çıkan rakama 43156'da Müslüman kadın ve erkek nüfus eklediğimiz zaman Giresun Kazası ve nahiyelerinin çocuklar hariç yetişkin nüfusu 54858'e ulaşmaktadır.

Tablo: 11 (Tablodaki bilgiler için bk., T. 1296: 118 vd; T. 1298: 134 vd)

Yıl 1878/79, 1880/81						
Kaza ve Nh.	Mah. ve Köyler	Hane	Ermeni	Rum	İslam	Erkek Nüfus
Giresun K.	34	2882	297	1793	7314	9404
Akköy N.	19	1793	21	711	5051	5783
Keşap N.	32	1783	....	.....	7240	7240
Piraziz N.	14	807	....	124	2857	2981
Toplam	99	7265	318	2628	22462	25408

Tablo 11'e bakıldığında Giresun Kazasının genelinde Hristiyan ve Müslüman ayırt edilmeksizin 7265 hanede; verilen erkek sayılarına kadın nüfusu da ilave ettiğimiz zaman 636 Ermeni, 5256 Rum ve 44924 Müslüman olmak üzere toplam 50816'ı yetişkin kadın ve erkek yaşamaktadır.

Çocuklar hariç 1869-1881 yılları arasında 50-55 bin civarında olan Giresun Kazasının genel nüfus ortalaması, bundan yaklaşık on yıl sonra basılan 1891/92 tarihli salnamede, 11973 hanede yaşayan yetişkin insan sayısı toplam 70091 kişi olarak kayıtlara geçmiştir (T. 1309: 224). Bu önemli artışın sebebi büyük olasılıkla 1881/82 nüfus sayımı ve kayıtlarının yürürlüğe girmesinden sonra yapılan hazırlıklar neticesinde yaklaşık 1885 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı sonuçlarının salnamelere yeni yansımaları olsa gerektir.

1893/94 tarihli salnamede ise Giresun Kazası ve bağlı nahiyelerinde bulunan nüfusun dağılımı şöyledir (T. 1311: 235).

Tablo: 12

Dini Topluluklar	Erkek	Kadın	Toplam
İslam	31270	29926	61196
Rum	6710	5612	12322
Ermeni	760	685	1445
Toplam	38740	36259	74963

1900/01 tarihli salnamede ise Giresun Kazası ve bağlı nahiyelerinde toplam nüfus şöyle verilmiştir (T. 1318: 237).

Tablo: 13

Dini Topluluklar	Erkek	Kadın	Toplam
İslam	35223	33770	68993
Rum	7430	6019	13449
Ermeni	820	718	1538
Toplam	43473	40507	83980

Tablo: 14 (Tablodaki bilgiler için bk., T. 1319: 210 vd; T. 1320: 338 vd)

Yıl	Ermeni		Rum		İslam		K ve E toplamı		Genel Top
	K	E	K	E	K	E	K	E	
1901/02	818	828	6148	7571	33945	35466	40911	43865	84776
1902/03	725	851	6579	8000	34374	35960	41678	44811	86489

Tablo 14'te diğer tablolarda olduğu gibi Giresun Kazanının nüfus dağılımı dini yapı göz önünde bulundurularak hazırlanmakla birlikte biraz daha detaylandırılarak verilmiştir. Buna göre 1901/02 tarihli salnamede kazanın dini yapısı Gregoryen Ermeni Mezhebine mensup 1646 Ermeni, Ortodoks Mezhebine mensup 13719 Rum olmak üzere toplam 15365 Hristiyan ve İslam dinine mensup toplam 69411 nüfus vardır. Yine aynı tabloda bulunan 1902/03 tarihli nüfus kayıtlarında ise Gregoryen Ermeni Mezhebine mensup 1576 Ermeni, Ortodoks Mezhebine mensup 14579 Rum olmak üzere toplam 16155 Hristiyan ve İslam dinine mensup toplam 70334 nüfus vardır. Bu dağılıma göre Giresun ve nahiyelerinde yaşayan yetişkin toplam nüfus 86489'dur.

1903/04 tarihli salnameye göre Giresun Kazası ve nahiyelerinde çocuklar hariç, Müslim ve gayrimüslim yetişkin kadın ve erkek nüfus şöyle verilmiştir (T. 1321: 470 vd).

Tablo: 15

	Ermeni		Rum		İslam		K ve E toplamı		Genel Top
	K	E	K	E	K	E	K	E	
Gir. K.	606	633	3230	3851	10779	11222	14615	15706	30321
Keş. N.	...	...	1058	1228	10330	11314	11388	12542	23930
Ak. N.	41	40	1050	1308	8730	8471	9821	9819	19640
Pir. N.	81	181	892	1168	4340	4613	5313	5962	11275
Kur. N.	...	...	544	699	1430	1724	1974	2423	4397

Tablo 15’de görüldüğü üzere Giresun Kazası ve bağlı nahiyelerinin nüfusu ve mevcut dini yapıyı gösteren bilgiler, diğer salnamelere nazaran daha detaylı bir şekilde nahiyeler bazında tutulmuştur. Buna göre kaza ve nahiyelerde Hristiyan dinine mensup Protestan ve Katolik bulunmamaktadır.

Giresun Kazasında; 1239 Gregoryen Ermeni, 7081 Ortodoks Rum olmak üzere 8320 Hristiyan ve İslam dinine mensup 22001 yetişkin nüfus vardır.

Keşap Nahiyesinde; Ermeni nüfus bulunmamakla birlikte 2286 Rum Ortodoks nüfus ve İslam dinine mensup 21644 yetişkin nüfus kaimdir.

Akköy Nahiyesinde; 81 Gregoryen Ermeni, 2358 Ortodoks Rum olmak üzere toplam 2439 Hristiyan nüfusa karşılık 17201 Müslüman nüfus yaşamaktadır.

Piraziz Nahiyesinde; 262 Gregoryen Ermeni, 2060 Ortodoks Rum olmak üzere toplam 2322 Hristiyan ve İslam dinine mensup 8953 yetişkin nüfus bulunmaktadır.

Kurık Nahiyesinde ise yine Ermeni nüfus bulunmamakla birlikte 1243 Ortodoks Rum nüfus ve İslam dinine mensup 3154 yetişkin nüfus vardır.

Elimizdeki bu nüfus verilerini kaza ve nahiyeler genelinde değerlendirdiğimizde, çocuklar hariç 1582 Gregoryen Ermeni, 15028 Ortodoks Rum olmak üzere 16610 Hristiyan yetişkin nüfusa karşılık 72953 Müslüman yetişkin nüfus vardır. Kaza ve nahiyeler genelinde toplam Hristiyan ve

Müslüman yetişkin nüfus 89563'ü bulmaktadır. 1904/05 tarihli salnamede de aynı nüfus bilgileri tekrarlanmıştır (bk., T. 1322: 430).

Sonuç olarak salnamelerden anlaşıldığı kadarıyla Giresun Kazası, limanındaki hareketlilik ve ticaret hacmiyle, yer altı ve yer üstü zenginlikleriyle, her sene ihracat fazlası veren bir yapıya sahip olmasıyla Anadolu'ya açılan üçüncü kapı durumundadır. Bu da kazanın hem ekonomik hem de nüfus açısından büyümesine neden olduğu gibi sosyal hayatın canlılığını artırmış Giresun'u, Trabzon Vilayetinin Samsun'dan sonra en önemli kazası haline getirmiştir. Daha da önemlisi Giresun'un bu stratejik durumunu gören emperyal devletler 1871 yılından itibaren kazada konsolosluklar açarak, kendi ticari menfaatlerini korudukları gibi bölgenin zengin yer altı kaynaklarının işletmesinin de Hristiyanlara verilmesinde etkili oldukları anlaşılmaktadır.

Giresun'daki nüfusun ezici çoğunluğunun dini yapısı, Sünni ve Hanefi Mezhebinden olan Müslümanlardan müteşekkildir. Geri kalan kısım ise Gregoryen Ermeni ve Ortodoks Rum Hristiyanlardan oluşmaktadır. Bu durumu ilk ve son salnamelerdeki rakamlardan hareketle şöyle kıyaslamak mümkündür. 1869/70 yılında ait Tablo 9'da verilen nüfusa bakıldığında 19741 Müslüman nüfus, Ermeni nüfusun 75 katı ve Rum nüfusun da 3,82'i katıdır. Ermeni ve Rum Hristiyan nüfusu toplayıp, Müslüman nüfusla karşılaştırdığımız zaman da bu oran 3,64 katına tekâmül etmektedir. Tablo 15'de verdiğimiz son nüfus bilgilerinde ise bu durum şöyle şekillenir. 72953 Müslüman nüfus, Ermeni nüfusun 46,11 katı ve Rum nüfusun da 4,85 katıdır. Yine aynı şekilde Ermeni ve Rum Hristiyan nüfusu toplayıp, Müslüman nüfusla karşılaştırdığımız zaman da bu oran 4,39 katına tekâmül etmektedir. Müslümanlar lehine gelişmiş olan ezici çoğunluğa rağmen emperyalist devletlerin kışkırtmalarına kadar, bölgede Müslüman ve Hristiyanlar arasında sosyal ve dini bir çatışma yaşanmadığı gibi herkesin dini ve sosyal geleneklerini yaşayarak kendini ifade ettiği belgelerden anlaşılmaktadır.

NOTLAR

- ¹ Bilindiği gibi Giresun'un fethi 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u fethiyle birlikte gerçekleşmiştir.
- ² Yılda 391522 tonilato hacminde 379 vapur ve 2873 tonilato hacminde 102 yelkenli gemi Giresun limanına uğramaktadır. Limana mensup deniz nakil vasıtası da 289'dur (bk. T. 1320: 179).
- ³ Hicri Tarihten, Miladi Tarihe yapılan çeviriler bundan sonra yukarıdaki gibi verilecektir.
- ⁴ Bunların içerisinde en meşhurları çok leziz ve yüksek kalitede yetişen Elma (bk., T. 1318: 92) ve Giresun'un ince kabuklu, beyaz içli cevizleri her tarafta bilinir (bk., T. 1318: 93).
- ⁵ Giresun kazasında ait 66500 dönüm orman mevcuttur (bk., T. 1296: 180). Ormanlar hakkında geniş bilgi için ayrıca bakınız (T. 1286: 95 vd; T. 1288: 144 vd.; T. 1290: 114 vd; T. 1291: 115).
- ⁶ Giresun kasabesindeki hayvan dağılımı için bakınız (T. 1319: 244).

- ⁷ Madenlerinin mevkileri için bakınız (T. 1286: 87; T. 1289: 120; T. 1291: 102; T. 1296:173 vd.).
- ⁸ Ermeni Katolik Cemaatine ait Rüştüye Mektebi ile ilgili verilen bu bilgilerden hareketle, 1899/00 yılına ait kayıtlarda kız öğrenci sayısının sehven erkek öğrenci sayısı olarak verildiğini söylemek mümkündür.
- ⁹ Bu bilgiler diğer salnamelerde de tekrar edilmiştir.

KAYNAKLAR

- H.1316 Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, (1316) Matbaa-i Amire.
H.1317 Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, (1317) Matbaa-i Amire.
H.1319 Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, (1319) Matbaa-i Amire.
H.1321 Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, (1321) Matbaa-i Amire.
H.1286 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1286) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1287 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1287) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1288 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1288) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1289 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1289) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1290 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1290) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1291 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1291) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1292 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1292) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1293 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1293) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1294 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1294) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1295 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1295) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1296 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1296) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1298 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1298) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1305 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1305) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1309 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1309) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1311 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1311) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1313 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1313) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1316 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1316) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1318 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1318) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1319 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1319) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1320 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1320) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1321 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1321) Vilayet Matbaası, Trabzon.
H.1322 Trabzon Vilayet-i Salnamesi, (1322) Vilayet Matbaası, Trabzon.